

Kerk en recht een dynamisch geheel

Tekst Jos Aarnoudse **Beeld** Pieter Oskam

Op het spoor van Pieter Oskam werd ik gezet door ons bestuurslid Gert Koffeman. Koffeman is binnen het dagelijks bestuur portefeuillehouder voor het beleidsterrein 'mensen'. Dat wil zeggen dat hij vanuit de VKB o.a. betrokken is bij het georganiseerd overleg over arbeidsvoorwaarden voor werkers in de kerk en predikanten. Hij onderhoudt ook contacten met organisaties als de Kostenbond, de Vereniging van Kerkelijk Werkers (VKW) en de Bond van Nederlandse Predikanten (BNP). Zo bezocht hij een studiedag over 'kerk en recht' belegd door de VKW (inmiddels onderdeel van het CNV). De keynote spreker daar was Pieter Oskam. Koffeman was erg enthousiast over zijn inbreng en benadering. Toen Koffeman hoorde dat we als redactie aandacht wilden besteden aan 'kerk en recht', stimuleerde hij ons 'iets te doen met die Pieter'. Het werd een interview.

Theologie en recht

Pieter Oskam beweegt zich op het terrein van de theologie en het recht. Hij onderzocht 'de juridische competenties van kerkelijk werkers'. Op die manier kwam hij in contact met de VKW. Nu is de éne afstudeer-thesis de andere nog niet, maar die van Oskam was voor de VKW aanleiding hem te vragen de studiedag over 'kerk en recht' mee in te vullen. En ik begrijp dat wel. Want ik ontmoet een jonge denker, die niet alleen in zijn hoofd zijn zaken goed op orde heeft, maar die ook in staat is er inzichtelijk en inspirerend over te spreken. Op het moment dat ik hem spreek, vervolgt Pieter nog zijn juridische studies en werkt hij als adviseur en coach in de financiële en diaconale zorgverlening. "Wat heb je daar op die studiedag gedaan, dat je ons bestuurslid Koffeman zo enthousiast maakte?"

Recht vaak geassocieerd met gedoe

Oskam: "Uiteraard weet ik niet wat jullie bestuurslid Koffeman zo in het bijzonder aanspreekt, ik kan alleen maar vertellen wat daar naar voren is gekomen. Iedereen in de kerk weet wel ergens, dat er een kerkorde bestaat, en regelingen, en heeft wel eens gehoord van kerkrecht.

Maar over het algemeen wordt 'recht' al gauw geassocieerd met twee zaken: 'regels-regels-regels' en: 'gedoe'. Dus met formele zaken en met conflicten. Dat zijn over het algemeen al niet de meest populaire dingen om je mee bezig te houden, laat staan in de kerk voor pastores, kerkelijk werkers, ambtsdragers. Die willen het over 'de inhoud' hebben, 'met mensen omgaan' of 'mensen helpen', en liefst niet te veel bekneld door regels of geconfronteerd met conflicten. Als het al zo hoog oploopt, moeten dat juristen of kerkrechtmensen maar uitzoeken. Vaak hoor ik: 'daar heb ik niks mee, maar ik wil er ook niks mee hebben ook'. Dat is jammer en volgens mij ook niet goed", aldus Oskam. Hij vervolgt: "Ik denk dat de gemiddelde kerkrentmeester ook niet meteen warm loopt voor het onderwerp 'juridische zaken' en ook de neiging heeft te denken: 'gedoe'. Ik begrijp dat ook wel. Het is ook vaak gedoe, maar dat gedoe is er nu eenmaal, overal waar wordt samengeleefd en wordt samengewerkt, en dan is het goed om zicht te hebben op de functie van recht. Dan moet je zelf ook een beetje snappen waar het voor is en wat je er wel en niet van kunt verwachten. Het recht is er immers om vreedzaam samenleven te faciliteren, en om conflicten of belangentegenstellingen zo vreedzaam mogelijk op te lossen. Niet meer en niet minder."

"Die willen het over 'de inhoud' hebben, 'met mensen omgaan' of 'mensen helpen', en liefst niet te veel bekneld door regels of geconfronteerd met conflicten."

Je hebt er op allerlei manier mee te maken

"Je hebt er als kerk en als werkers in de kerk gewoon op allerlei manier mee te maken. En wel op verschillende niveau's. Als het gaat om wat ik 'micro' noem, denk ik toch aan het kerkrecht en de plaatselijke regelingen die je in

*“Kerkrentmeesters zijn vrijwilligers die gaan en komen,
met diverse kwaliteiten.
Dat gaat op HRM gebied soms uitstekend,
maar soms ook helemaal niet.”*

de eigen gemeente treft, maar ook aan regels van burgerlijke gemeenten en de overheid. In allerlei concrete handelingen, ook die je als kerkrentmeesters hebt te doen, stuit je daar op. Het meeste wat we doen is routine, maar juist als er eens iets opduikt dat anders is, komt de vraag boven: mag dat wel, zijn daar regels voor, wie is daartoe bevoegd? Maar ook wat we routine vinden, denk bijvoorbeeld aan de geheimhoudingsplicht voor ambtsdragers, of andere kerkelijke werkers aan wie we dat vragen: je moet daar af en toe in een kerkenraad eens bij stilstaan: wat betekent dat eigenlijk, ook in juridisch opzicht, hoe gaan we daar nu feitelijk mee om?”

Er ligt altijd oorspronkelijk een idee onder

“Heel veel van die bepalingen, of richtlijnen of regelingen zijn getroffen om onenigheid of onduidelijkheid te voorkomen of om bepaalde zaken te beschermen. Ondertussen kunnen het er zoveel zijn, of kan het zo ondoorzichtig zijn, dat de ratio erachter voor ons onzichtbaar is geworden. Ik vind het van belang dat ‘gebruikers van het recht’ ook steeds proberen te achterhalen en voor zich zelf overdenken, welk ideeën onder bepaalde regels liggen. Er is altijd een onderliggend idee. Klopt dat nog, past dat in de situatie waarin het moet worden toegepast? Dat wil niet zeggen, dat je dan zelf maar even het kunt aanpassen, als je denkt dat het wringt, maar dan moet je het wel aan de orde stellen. Heel vaak groeit de acceptatie van regels, richtlijnen en standaarden, als duidelijk wordt hoe ze zijn ontstaan en welk idee er onder lag en ligt. Tegelijk: in ons land hebben we wel bij elk ‘gaatje’ in de praktijk de neiging om dan voor alle mogelijke situaties weer zaken te ‘regelen’, waardoor het maar aanjingt met de regelingen. Regelmatig de stofkam erdoor, lijkt me prima. Maar dat begint wel bij het feit dat we er zelf naar kijken. Het helpt niet om er met een boog omheen te lopen of – zo lang het goed gaat – de regels maar te laten voor wat ze zijn.” Ik concludeer: een regelmatig *aggiornamento* hoort bij een levende omgang met het recht, ook het kerkrecht. Oskam beaamt dat.

De context waarin je werkt vormgeven

Oskam: “Een tweede niveau noem ik het ‘meso-niveau’.

Dat is context vanwaaruit en waarbinnen je werkt. Daar heb je ook invloed op en je hebt er mee te maken. Nu bedoel ik niet: waar stuit ik op als ik een concrete handeling moet doen, maar hoe hebben we eigenlijk dingen geregeld en waarom? Ik denk bijvoorbeeld aan de arbeidsvoorwaarden, het terrein dus van jullie bestuurslid Koffeman. Maar ook aan functioneringsgesprekken of jaargesprekken in de kerk met medewerkers, kerkelijk werkers en predikanten. Neem nu de kerkelijk werkers: voor hen is dat een hybride situatie. Inhoudelijk wordt hun werk bepaald door de gehele kerkenraad, of als zij werkzaam zijn op een deelterrein zoals diaconaat of jeugdwerk wellicht door een deel van de kerkenraad of een commissie. Maar arbeidsrechtelijk is het college van kerkrentmeesters de werkgever. Dus die speelt een rol in de beoordeling van het functioneren.

Ondertussen zijn kerkrentmeesters vrijwilligers die gaan en komen, met diverse kwaliteiten. Dat gaat op HRM gebied soms uitstekend, maar soms ook helemaal niet. Volgens mij heb je in de kerk een gezamenlijke verantwoordelijkheid om juist op deze terreinen gedoe voor te zijn, en daar is het recht voor. Zorg dat je het goed regelt, maar ook goed in de praktijk brengt. Dat je op de hoogte bent, of je op de hoogte laat brengen door bijvoorbeeld zo’n bureau als jullie van de VKB hebben, of via beroepsgroepen als de VKW en de BNP of de kosterbond, wat wel en niet goed werkgeverschap is en hoe je dat goed kunt toepassen. En dat je met elkaar in gesprek blijft over de onderliggende gedachte van regels en recht.”

‘God is geen God van wanorde, maar van vrede’

Ik luister aandachtig en dat kost geen moeite, want Pieter weet zijn verhaal goed te brengen. Maar in een mensenhoofd kan veel tegelijk, dus onwillekeurig gaan mijn gedachten terug naar het ‘kerkrecht’ dat ik ooit kreeg toegediend. Zelfs gezichten als die van de christelijk-gereformeerde professor Van ‘t Spijker en onze eigen protestantse professor Koffeman (inderdaad familie van) komen boven drijven. Maar ook het mantra van eertijds, ontleend aan de apostel Paulus: ‘want God is niet een God

“Recht is geen doel op zich, maar draagt bij aan de manier waarop we als verantwoordelijke mensen met elkaar omgaan”

van wanorde, maar van vrede’ (1 Korintiërs 14: 33). Deze laatste haal ik aan. Oskam beaamt: daar gaat het om. Hij zegt: “Recht is geen doel op zich, maar draagt bij aan de manier waarop we als verantwoordelijke mensen met elkaar omgaan.”

Daarmee komt hij meteen bij zijn macro-niveau: “Het gaat uiteindelijk bij recht om grote thema’s die de kerk maar ook de hele samenleving aangaan. God is in de Bijbel een God van recht en gerechtigheid. Door privatisering van religie en de radicale scheiding van kerk en staat die we in ons land toepassen, lijkt het wel alsof het nauwelijks nog een thema is, en beperkt blijft tot wat lobbywerk. Maar thema’s als rechtstatelijkheid, vrijheid van godsdienst, sociale rechtvaardigheid: zeker, hoe geef je er vorm aan, om er in de kerk en vanuit de kerk mee bezig te zijn, maar het moet wel mijns inziens. Ik snap dat er alle reden is om niet hoog van de toren te blazen als kerk. Eigen pluriformiteit speelt een rol, bescheidenere omvang speelt een rol, hypotheken vanuit het verleden spelen een rol, maar ik zie ook dat een jongere generatie daarin misschien toch ook weer wat zelfbewuster en onbevangener vanuit eigen roots en traditie durft stelling te nemen. Hoe dan ook: hoe doordenken we het thema: recht doen aan mensen. Als je een missionaire kerk wil zijn, komt het er op aan het in eigen huis goed op orde te hebben.”

De wereldlijke rechter

We bespreken aan de hand daarvan nog wat deelthema’s. Wat vind Oskam van het apostolisch vermaan om niet naar een wereldlijke rechter toe te stappen als gelovige? Oskam: “Ik versta dat zo, dat je zo’n tekst niet moet gebruiken om kerkleden te disciplineren (je mag geen aangifte doen bijvoorbeeld, we lossen het intern wel op), maar dat hij wil zeggen: het zou niet nodig moeten zijn. Dat wil zeggen: als het intern opgelost wordt (in de echte zin van het woord) heb je dat disciplineren niet meer nodig. Tegelijk geldt in ons land: een religieuze organisatie mag een eigen oordeel hebben over de gedragingen van haar leden, maar de enige ‘sanctie’ is uitsluiting. In strafrechtelijke zin, zul je altijd de overheid moeten inschakelen. Dus als er sprake is geweest van misbruik, mishandeling of fraude, zijn beide van belang. Zowel de kerkelijke afhandeling als de strafrechtelijke vervolging. Daarbij moet je wel het verschillende doel van het wereldlijke en het kerkelijke recht begrijpen.”

“Maar wat nu als het botst? Onze overheid zegt: slaan in de opvoeding is een misdrijf, of als je je kerk verhuurt mag je niet discrimineren, en jij denkt daar als kerk of als dominee een beetje anders over, wat dan?”, breng ik naar voren. Oskam: “Het moet wel ver gaan voordat je in de burgerlijke ongehoorzaamheid terecht moet willen komen. Het zijn uitzonderlijke situaties. Toch is het

van belang erover na te denken. Denk aan bijvoorbeeld de tendens om beleid te maken dat alle vrijwilligers die met kinderen en/of jongeren werken een VOG-verklaring moeten hebben, hoe verhoudt zich dat met de noties van vergeving en een nieuw begin in de kerk?”.

Hij vervolgt “Tegelijk kan wel degelijk een kerk door de wereldlijke rechter op de vingers getikt worden. Is dat inmenging en in strijd met de scheiding kerk en staat? Ik ken een geval, waar de rechter feitelijk toetst of er onrechtmatig wordt gehandeld, als een kerk zich bijvoorbeeld niet houdt aan eigen regels en procedures. Ook is het van belang dat die regels en procedures (een kerk wordt geregeerd krachtens haar eigen statuut) formeel in lijn zijn met algemene rechtsregels, zoals mogelijkheid van beroep, redelijke termijnen van behandeling en dergelijke.”

Juridisering als gevaar

Nog een puntje snijd ik aan: “Maar kan het niet wringen met dat recht, is er geen sprake van een over-juridisering? Dat alles maar met rechtszaken moet worden uitgevochten, of dat er een juridisering in de regelgeving plaatsvindt, die toch niet strookt met de morele intuïtie van mensen, ik denk aan een recente uitspraak dat een uitgever gelijk krijgt dat de bij hem gepubliceerde wetenschappelijke artikelen niet vrij op internet mogen circuleren. De journalist die het beschrijft vraagt zich af of dit geen Pyrrhusoverwinning zal blijken te zijn, omdat het publieke sentiment een andere kant op gaat.” Oskam: “De wereld verandert: vroeger waren die uitgeverij heel belangrijk in de ontsluiting van wetenschappelijke kennis, nu verdwijnt dat door internet. Ook rond privacy, auteursrechten veranderen zaken door de komst van internet. Dat vraagt nieuwe doordenking. Ondertussen zijn wel de regels zoals ze zijn en kost het tijd om ze aan de orde te stellen. Dat geldt voor ons democratisch politieke bestel, maar dat geldt ook voor de kerk. Je ziet dat ‘kerk en recht’ een boeiend, relevant, maar ook een dynamisch geheel is. We moeten erover blijven nadenken. We moeten er over met elkaar in gesprek blijven. Het gaat niet aan onze deur voorbij.”

Na een leuke middag in Zeist, trek ik vol gedachten en inspiratie weer naar Dordrecht. Mooi dat er een jonge generatie klaar staat en er zin in heeft. Ik snap die Koffeman wel.